В современной эпистемологической ситуации специалисты, практикующие исследования в сфере церковной археологии, так и не определились с ее рангом в системе знания: эксплицитно и/или имплицитно ее позиционируют как дисциплину, направление, предметное поле. По нашему мнению, церковная археология – это исследовательский подход, задающий определенную оптику изучения части культурного наследия, обязанного своим происхождением деятельности христианских конфессий. Он довольно продуктивен, однако его методы, заимствованные у других дисциплин (истории, археологии, искусствознания), не уникальны и не универсальны.

1. Церковная археология Москвы. Храмы и приходы Ивановской горки и Кулишек / А.Л.Баталов[и др.]. – Москва : Лингва-Ф, 2007. – 560с.
2. Беляев, Л.А. Археология христианская / Л.А.Беляев // Православная энциклопедия. – Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2001. – Т.3. – С.517–528.
3. Беляев, Л.А. Новые работы в области христианской и церковной археологии: конец XX – начало XXI века / Л.А.Беляев // Искусство христианского мира. – 2016. – Вып.13. – С.45–66.
4. Беляев, Л.А. Христианские древности: Введение в изучение / Л.А.Беляев. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. – 575с.
5. Ванеян, С. Христианская археология и церковное искусство: аспекты эпистемологии / С.Ванеян // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 5: Вопросы истории и теории христианского искусства. – 2011. – Вып.3 (6). – С.7–33.
6. Вестник церковного искусства и археологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.publishing.mpda.ru/index.php/church-art-rewiew. – Дата доступа: 03.10.2023.
7. Голубцов,А.П. Из чтений по Церковной Археологии и литургики / А.П.Голубцов. – Сергиев Посад, 1918. – 289с.
8. Красносельцев, Н.Ф. Церковная археология на русских археологических съездах / Н.Ф.Красносельцев. – Казань, 1887. – 28с.
9. Курлаев,Е.А. «Церковная археология» как направление исследований / Е.А.Курлаев // Теория и практика археологических исследований. – 2019. – №1 (25). – С.169–178.
10. Курьянова, Т.С. Культурное наследие : смысловое поле и практика / Т.С.Курьянова // Вестник Томского Государственного университета. Серия «Культурология и искусствоведение». – 2011. – №2. – С.12–18.
11. Массон, В.М. Церковная археология как научное направление российской археологической науки / В.М.Массон // Церковная археология : материалы первой Всероссийской конференции, Псков, 20–24 ноября 1995г. – Санкт-Петербург – Псков, 1995. – Ч.1 : Распространение христианства в Восточной Европе. – С.7–9.
12. Покровский, Н.В. Церковная археология в связи с историей христианского искусства / Н.В.Покровский. – Петроград, 1916. – 242с.
13. Сукина, Л.Б. Описание монастырей как жанр научной публикации в церковной археологии XIX – начала XX в. / Л. Б. Сукина // Grand Altai Research & Education. – 2020. – №52(16). – С.108–117.
14. Церковная археология [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия. Электронная версия – Режим доступа: htpps://www.pravenc.ru/rubrics/122950.html. – Дата доступа: 03.10.2023.
15. Электронно-библиотечная система Православного свято-Тихоновского гуманитарного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elib.pstgu.ru. – Дата доступа: 03.10.2023.

Сцебурака А.М.

ТРАНСФЕР САЦЫЯКУЛЬТУРНЫХ ІНАВАЦЫЙ У БЕЛАРУСІ Ў РАННІ НОВЫ ЧАС[1]

Ключавыя словы: Беларусь у ранні Новы час, трансферсацыякультурных інавацый.

Фарміраванне беларускага этнасу прыпадае на Сярэднія вякі і завяршаецца ў ранні Новы час. У гэты перыяд складаюцца адметнасці духоўнай, матэрыяльнай культуры і менталітэту беларусаў. Пры гэтым знаходжанне нашага народу на скрыжаванні еўрапейскіх шляхоў зрабіла моцны, а часам вызначальны, ўплыў на з'яўленне шэрагу найбольш важных рысаў характару і жыцця этнасу. Падаецца дастаткова трапным разглядаць вонкавае ўздзеянне на гэты працэс ў межах

[1] *Публікацыя ажыццяўляецца ў рамках праекта БРФФД № Г22У-002 "Беларусь як зона цывілізацыйнага ўзаемадзеяння і трансферу сацыякультурных інавацый у Сярэднія вякі і ранні Новы час (X–XVI стст.)".*

цывілізацыйнага падыходу і парадыгмы глабальнай гісторыі. Бясспрэчна, мінулае і сучаснасць Беларусі звязаныя з сітуацыяй культурнага памежжа, напружанага кантакту з глабальнымі і лакальнымі цывілізацыямі.

У рамках сціплых тэзісаў немагчыма шырока спыніцца на ўсіх акалічнасцях несупыннага трансферу сацыякультурных інавацый цягам мінулага нашай краіны. Таму абмяжуемся найбольш цікавымі з'явамі з перыяду пачатку ранняга Новага часу, якія запатрабаваныя ў дзейснай гістарычнай палітыцы і сталі сімвалічнымі для нашага грамадства. Гутарка вядзецца пра інавацыі XVI ст., якія ўкараніліся на тэрыторыі Беларусі ў выніку актывізацыі кантактаў як з нашымі гістарычнымі суседзямі ў рэгіёне Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, так і з краінамі Заходняй Еўропы, якія перажывалі працэс глыбокай трансфармацыі ў час позняга Адраджэння, росквіту Рэфармацыі і пачатку Контррэфармацыі. Здатнасць да прыняцця і трансферу еўрапейскіх інавацый той эпохі прывялі да якасных змен у беларускім соцыуме, далейшым вынікам чаго стала фарміраванне на тэрыторыі Беларусі грамадства раннемадэрнага тыпу.

Кнігадрукаванне, як найбольш яскравая дэталь новай эпохі, радніць беларускія землі з рэнесанснымі працэсамі так званага «Паўночнага Адраджэння». У гэтым рэгіёне (Цэнтральная і Паўночная Еўропа) значны ўплыў аказала распаўсюджванне Рэфармацыі, а сам друкарскі варштат стаў важкім чыннікам распаўсюджвання новых ідэй. Такі працэс можна было назіраць і ў Вялікім Княстве Літоўскім, аб чым сведчыць жыццёвы шлях нашага гуманіста і вучонага-палімата Францыска Скарыны. Адукацыя і веды ў кнігавыдавецкай справе, атрыманыя Ф. Скарынам у Кракаве, Падуі, Венецыі і Празе, адкрылі для яго магчымасць заснаваць першую друкарню ў Вільні ў пачатку 1520-х гг. Праз усё XVI ст. у ВКЛ чырвонай ніткай праходзіць развіццё кнігадрукавання, як галоўнай інавацыі ў сферы культуры, рэлігіі і адукацыі (В. Цяпінскі, С. Будны, М. Радзівіл Чорны і «Берасцейская Біблія» 1563 г., кнігавыдаўцы браты Мамонічы і інш.). А дзейнасць у Маскве ў 1550-х гг. выхадцаў з ВКЛ, першадрукароў І. Фёдарава і П. Мсціслаўца, з'яўляецца пераканаўчым сведчаннем ролі беларускіх зямель як маста для трансферу інавацый ва ўсім усходнееўрапейскім рэгіёне [3, с. 80–85; 5].

Распаўсюджванне Рэфармацыі ў Еўропе разам з пашырэннем кнігадрукавання імкліва змяніла аблічча адукацыі. Універсітэт з'яўляўся ў XVI ст. самавітым удзельнікам рэфармацыйнага руху, актыўна садзейнічаў распаўсюджванню па Еўропе новых ідэй. Бліжэйшай да Беларусі лютэранскай вышэйшай навучальнай установай робіцца "Альбярціна" ў Кёнігсбергу у 1540-х гг. Яна была арыентаваная на далейшае распаўсюджванне Рэфармацыі ў рэгіёнеі ў сувязі з гэтым у акадэмію ахвотна прымалі як выкладчыкаў (А. Кульвец, С. Рафаловіч), так і шматлікіх студэнтаў з абшараў ВКЛ. Аднак, амбіцыйная спроба адкрыць уласны пратэстанцкі ўніверсітэт у Вільні не мела поспеху з-за прамога супрацьдзеяння з боку ўлады. З пачатку 1570-х гг.на беларускіх землях пачынае набіраць моц Контррэфармацыя, звязаная ў першую чаргу з актыўнай дзейнасцю ордэна езуітаў у ВКЛ. Паступова ствараецца сетка сярэдніх навучальных устаноў-калегіўмаў (Полацк, Нясвіж і інш.), а з 1579 г. са згоды караля С. Баторыя ў сталіцы ВКЛ з'яўляецца езуіцкая акадэмія [6, с. 52]. Рэцэпцыя еўрапейскіх форм навучання, аж да ўзроўню ўніверсітэта, стала якасна новым этапам для грамадскай і культурнай эвалюцыі ВКЛ, паколькі адкрыла для жыхароў княства магчымасць прайсці ўсе ступені адукацыі ад пачатковай да вышэйшай не пакідаючы межаў сваёй краіны. Пры гэтым, асноўная частка выкладчыкаў у езуіцкіх навучальных установах у XVI – першай палове XVII ст. у выніку

рэгулярнай ратацыі мела досвед працы ў іншых еўрапейскіх краінах, што спрыяла пераносу ў Беларусь новых адукацыйных практык. Разам з тым, мода на адукацыйныя падарожжы сярод прывілеяваных саслоўяў ВКЛ працягвала набіраць папулярнасць у ранні Новы час, што садзейнічала яшчэ больш актыўнаму культурнаму ўзаемадзеянню з рознымі адукацыйнымі цэнтрамі пратэстанцкай і каталіцкай Еўропы.

У пачатку ранняга Новага часу ў беларускім дойлідстве складаецца ўнікальнае спалучэнне розных еўрапейскіх стыляў з мясцовай арыгінальнай традыцыі. Яшчэ ў першай траціне XVI ст назіраецца інерцыя шырокага ўжывання прыёмаў сярэднявечнай гатычнай архітэктуры. Помнікі праваслаўнай готыкі ў Сынкавічах, Маламажэйкаве, Супраслі сталі адным з самых пераканаўчых прыкладаў трансферу і паспяховай адаптацыі прыёмаў еўрапейскіх муляраў на беларускіх землях. Адметна, што далей рэнесансныя рысы архітэктуры праяўляюцца ў шэрагу свецкіх і сакральных будынкаў па ўсёй Беларусі цягам XVI ст. і яшчэ ў першай палове XVII ст. і не спяшаюцца сыходзіць у нябыт. У канцы XVI ст. у Беларусі паступова распаўсюджваецца барока, якое на наступныя два стагоддзі стала дамінуючым архітэктурным стылем і пакрысе пранікла з тэрыторыі нашай краіны на землі сучасных Расіі і Украіны [1, с. 8–22]. Невыпадкова сёння найбольш важнымі турыстычнымі славутасцямі Беларусі, уключанымі ў спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, з’яўляюцца Мірскі і Нясвіжскі замкі (выбітныя помнікі гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі ранняга Новага часу).

Адной з найбольш адметных інавацый гарадскога жыцця Беларусі ў ранні Новы час робіцца распаўсюджванне Магдэбургскага права. І хаця яно пачынае з’яўляцца яшчэ ў канцы XIV–XV ст., але найбольш яно пашыраецца ў наступнае стагоддзе [2]. Разам з самакіраваннем па еўрапейскаму ўзору шпарка развіваецца гарадская геральдыка, якая сёння ў грамадскай свядомасці найчасцей увасабляе трывалую традыцыю гарадской аўтаноміі і свабоды (прыгадаем, што дзейсныя гербы Менску, Гродна, Віцебска, Навагрудка, Мазыра, Полацку паходзяць з XVI ст.) [7, с. 67].

На гэтых сціплых прыкладах не абмяжоўваецца пералік выпадкаў трансферу сацыякультурных інавацый у Беларусі ў пачатку ранняга Новага часу. Асобнага аналізу вартыя запазычанні ў сферы права і заканадаўства, вайсковай справы, эканамічных рэформаў, развіцця рамёстваў, грашовай сістэмы,транспарту, ладу жыцця, кулінарыі, мастацтва, моды і г.д. Пашырэнне інавацый было звязана часам не толькі з буйнымі рэлігійнымі, культурнымі, тэхналагічнымі хвалямі і адкрыццямі, але і з актывізацыяй кантактаў праз палітычныя саюзы, кантакты і, бясспрэчна, канкрэтных дзеячаў эпохі (чаго вартыя ініцыятывы Боны Сфорцы, Стэфана Баторыя, ці Генрыха Валуа (прыгадаем яго ўплыў на заканадаўства, на ўзнікненне кантактаў паміж нашым краем і Францыяй)).[4]

Такім чынам, пранікненне, адаптацыя і далейшая эвалюцыя знакавых для нашай гісторыі і культуры інавацый у ранні Новы час было ў значнай меры абумоўлена абставінамі цывілізацыйнага памежжа. Яны выступаюць не як раз’яднаныя і выпадковыя з’явы, а як сістэмны фактар гістарычнага развіцця нашай краіны. Згаданыя вышэй знакавыя для беларускай мінуўшчыны і нацыянальнай гістарычнай памяці феномены наўпрост звязаныя з паспяховым выкарыстаннем замежных узораў і плённым пераасэнсаваннем еўрапейскіх практык.

1. Архітэктура Беларусі. Нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. – Т. 2: XV – сярэдзіна XVIII ст. – Мінск, 2006. – 392 с.
2. Келлер, О.Б. Трансферт средневековогонемецкого права на земли к востоку от Германии / О.Б. Келлер. – Минск, 2017. – 391 с.

3. Нікалаеў, М.В. Гісторыя беларускай кнігі. –Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага / М.В. Нікалаеў. – 2009. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2009. – 424 с.
4. Рукапісныя крыніцы Нацыянальнай бібліятэкі Францыі па гісторыі зносінаў паміж Францыяй і Вялікім Княствам Літоўскім у новы час (XVI–XVIII ст.) / І. Лялькоў. – 90 с.
5. Суша, А.А. Асэнсаванне шэдэўра. Берасцейская Біблія / А.А. Суша. – Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2020. – 259 с.
6. Сцебурака, А.М. Развіццё адукацыі ў Беларусі ў 1569–1648 гг.: традыцыі поліканфесійнасці сацыяльнай абумоўленасці / А.М. Сцебурака // Вышэйшая школа. – 2009. – № 4. – С. 50–53.
7. Цітоў, А. Геральдыка Беларусі : (ад пачаткаў – да канца XX стагоддзя) / А. Цітоў. – Мінск : Мінская фабрыка каляровага друку, 2010. – 139 с.

Усик Б.Г., Николаева Л.В.

СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ О СТАЛИНГРАДСКОЙ БИТВЕ НА ЗЕМЛЕ СТАЛИНГРАДА

Ключевые слова: увековечивание памяти, памятники, обелиски, братские захоронения, учет исторических мест, посвященных Сталинградской битве.

Осознание величия Сталинградской победы и необходимости сохранить историческую память о ней возникло, когда ещё шли ожесточённые бои. 29 ноября 1942 г. корреспонденту газеты «Красная звезда» В.И. Коротееву, бывшему секретарю Сталинградского обкома ВЛКСМ, было выдано удостоверение за подписью председателя Сталинградского городского Комитета Обороны (далее – СГКО) А.С. Чуянова, дававшее право собирать экспонаты для будущего музея и предписывавшее «всем военным, партийным и советским организациям оказывать тов. Коротееву полное содействие и необходимую помощь» [6, с. 402].

Важную роль в увековечивании памяти о подвигах защитников города сыграл Музей обороны Царицына им. И.В. Сталина, который в январе 1943 г. был реорганизован в Музей обороны Царицына-Сталинграда им. товарища Сталина [1, с. 6].

24 января 1943 г. Сталинградский горком ВКП(б) обратился к начальникам политотделов 57, 62 и 64-й армий с просьбой передать музею фотоснимки, листовки, плакаты, трофейное оружие, обмундирование, знаки отличия и т.п., а также фотопортреты командного состава, Героев Советского Союза и особо отличившихся командиров и бойцов [8, л. 11, 19, 32]. Особенно активно проводился сбор трофеев и других материалов по окончании боёв. 3 февраля 1943 г. А.С. Чуянов обратился к командованию Донского фронта с просьбой передать музею подшивки фронтовых газет, боевых листков, обращений и листовок, танки, автомашины, орудия, миномёты, пулемёты, комплекты обуви, одежды и др. обмундирования немецких, румынских солдат, офицеров и генералов, а также знамёна, находившиеся в числе трофейного имущества.

Аналогичные просьбы были направлены в штаб трофейного имущества Приволжского военного округа, район авиационного базирования, выездную редакцию газеты «Комсомольская правда», журнал «Фронтовая фотоиллюстрация», Центральную студию кинохроники. Запрашивались карты-схемы положения фронтов в районе Сталинграда по состоянию на 19 ноября 1942 г., схема окружения и ликвидации немецкой группировки, схема минирования города, диаграммы проведения разминирования [6, с. 402].

7 июня 1943 г. СГКО обязал Сталинградский горком ВКП(б) и горсовет усилить практическую помощь музею обороны Царицына-Сталинграда и в первую очередь в части ремонта и оборудования подвала помещения главного универма-